

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

РОЗУМНИЙ ОЛЕКСІЙ МАКСИМОВИЧ

УДК [351.85::159.953.3]:351.862.4 (477)

**ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ
ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

21.01.01 – основи національної безпеки держави
(політичні науки)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному інституті стратегічних досліджень.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
Корнієвський Олександр Анатолійович,
Національний інститут стратегічних досліджень,
головний науковий співробітник сектору
громадянського суспільства відділу розвитку
політичної системи.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Шайгородський Юрій Жанович,
Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України,
головний науковий співробітник відділу теорії та
історії політичної науки;

кандидат політичних наук, доцент
Воляннюк Ольга Ярославівна,
Національний педагогічний університет імені
М. П. Драгоманова, доцент кафедри політичних
наук.

Захист дисертації відбудеться 07 грудня 2017 року об 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.718.03 у Національному інституті стратегічних досліджень за адресою: 01030, м. Київ, вул. Пирогова, 7-а, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного інституту стратегічних досліджень за адресою: 01030, м. Київ, вул. Пирогова, 7-а.

Автореферат розісланий 06 листопада 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. С. Караваєв

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена важливою і вкрай контроверсійною роллю, яку відіграє феномен політики пам'яті у суспільно-політичному житті України. Численні актори всередині країни і за її межами намагаються регулювати суспільні уявлення про минуле та інструменталізувати їх відповідно до власних цілей. Дискурс історичної пам'яті використовується як засіб утвердження національної ідентичності, інструмент внутрішньо-політичної боротьби, зняття інформаційної війни проти України.

Після подій листопада 2013 р. – лютого 2014 р. активізувався процес інституціоналізації державної політики пам'яті. Протягом 2014-2017 років відновлено роботу Українського інституту національної пам'яті (УІНП) як центрального органу виконавчої влади, прийнято низку меморіальних законів, запроваджено політику декомунізації. Ці тенденції каталізували інтелектуальну дискусію, одні учасники якої закликають до подальшого утвердження національної моделі історичної пам'яті засобами державної політики, не зважаючи на несприйняття значною частиною населення, а інші – до відмови від «наступальних» дій на історичному фронті заради недопущення нового розколу в суспільстві. Ситуація ускладнюється тим, що окремі кроки в рамках нинішнього курсу офіційної політики пам'яті стали приводом для дипломатичних інцидентів, зокрема в українсько-польських стосунках, важливих у контексті регіональної безпеки. Відтак, ефективна протидія актуальним викликам і загрозам у сфері історичної пам'яті передбачає вироблення відповідних механізмів національної політики пам'яті в рамках розбудови комплексної системи забезпечення національної безпеки.

Пропоноване дослідження базується на попередніх здобутках політологічних, соціологічних, історичних та міждисциплінарних студій пам'яті. Різні аспекти політики пам'яті в незалежній Україні висвітлені у публікаціях В. Бабки, К. Баханова, О. Бойка, В. Бондаря, В. Бушанського, М. Вихрова, О. Волянюк, І. Гирича, В. Гриневича, Я. Грицака, О. Гриценка, К. Євсєєва, Т. Журженко, Г. Касьянова, А. Киридон, В. Кривошеї, В. Кулика, Г. Луцишин, В. Масенка, С. Набок, Л. Нагорної, А. Портнова, Р. Пилявця, Я. Примаченко, М. Рябчука, В. Середи, О. Титаренко, Х. Федорів, Ю. Шаповала, О. Шевель та ін. У контексті національної безпеки історичну пам'ять та політику щодо її формування ґрунтовно досліджено у працях Д. Веденєєва, В. Герасименка, Ю. Зерній, О. Литвиненка, В. Лозового, Ю. Рубана, І. Симоненка, Л. Чупрія та ін.

Сучасні дослідження механізмів функціонування та форм репрезентації надіндивідуальних форм пам'яті спираються на праці зарубіжних авторів: М. Альбвакса, Ф. Анкерсмита, А. Ассман, Я. Ассмана, А. Васільєва, Г. Вельцера, Дж. Гевера, Е. Гобсбаума, Е. Дюркгайма, П. Коннертона, Р. Нец-Зейнгуда, П. Нора, Дж. К. Оліка, Л. Репіної, Й. Рюзена, Б. Шацької та ін. Цінні теоретико-методологічні напрацювання щодо аналізу політики пам'яті знаходимо в працях В. Ачкасова, М. Бернхарда, І. Калініна, Н. Копосова, Я. Кубіка, Е. Лангенбахера, О. Малінової, А. Міллера, Ж. Мінка та ін.

Разом із тим, необхідним є подальше теоретико-методологічне осмислення феномену політики пам'яті в контексті суспільно-політичного життя в цілому і національної безпеки зокрема, а також прикладне дослідження, спрямоване на вироблення концептуальних засад національної політики пам'яті як напряму публічної політики. Це, у свою чергу, передбачає проведення комплексного аналізу викликів та загроз національній безпеці у сфері історичної пам'яті, артикуляцію стратегічних цілей, пріоритетів, юридичних механізмів ухвалення та впровадження, методичних принципів реалізації даної політики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося в рамках науково-дослідних робіт Національного інституту стратегічних досліджень «Аналіз громадської думки та реакції засобів масової інформації в контексті головних проблем суспільного розвитку в Україні та світі» (0117U004189), «Вплив суспільно-політичних та соціально-економічних подій в Україні та за кордоном на громадську думку» (0116U001481), «Трансформація громадської думки в контексті суспільно-політичних процесів в Україні» (0115U003117).

Метою дисертаційної роботи є розробка концептуальних засад політики пам'яті як складової політики національної безпеки України, визначення її цілей, пріоритетів та механізмів реалізації.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких **дослідницьких завдань**:

- проаналізувати наукові погляди на природу та механізми функціонування історичної пам'яті;
- з'ясувати роль історичної пам'яті у політичному процесі;
- дослідити особливості формування історичної пам'яті в Україні, її значення як чинника національної безпеки України;
- окреслити і проаналізувати актуальні виклики та загрози національній безпеці України у сфері історичної пам'яті;
- сформулювати цілі та пріоритети національної політики пам'яті;
- дослідити нормативно-правову базу та інституційну інфраструктуру ухвалення і впровадження національної політики пам'яті, розробити методичні принципи її реалізації.

Об'єкт дослідження – політика пам'яті як феномен суспільно-політичного життя.

Предмет дослідження – роль політики пам'яті у забезпеченні національної безпеки України.

Теоретико-методологічну основу дослідження становить поєднання спектру наукових методів, принципів, підходів та концепцій. У дисертаційній роботі використано загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціальні методи. Дослідження ґрунтується на принципах науковості, системності, історизму, соціального детермінізму, цілісності, послідовності й логічності викладу.

З метою комплексного та всебічного опрацювання матеріалів дослідження використано структурно-функціональний, історичний, індуктивно-дедуктивний методи, а також методи порівняльного, системного аналізу, синтезу, моделювання. При дослідженні природи та механізмів функціонування

історичної пам'яті застосовано структурно-функціональний (М. Альбвакс), культурно-семіотичний (Я. Ассман, А. Ассман) та динамічно-комунікативний (Г. Вельцер, Дж. Геве́р та Р. Робертс, А. Васільєв) підходи, що дозволило різнобічно і комплексно розкрити роль і функції історичної пам'яті як чинника суспільно-політичного життя. При аналізі та моделюванні поведінки мнемонічних акторів використано теорії, ґрунтовані на біхевіористському підході до аналізу політичного процесу (Ж. Мінк, Я. Кубік та М. Бернхард), що сприяло більшій об'єктивності спостережень та абстрагованості від політичних уподобань. Застосування методу дискурс-аналізу сприяло виявленню репрезентацій історичної пам'яті у масовій комунікації. При розробці концептуальних засад національної політики пам'яті використано інституційний метод та прийоми аналізу публічної політики (Г. Колбеч, В. Данн, О. Дем'янчук), що дозволило врахувати особливості процесу вироблення політики.

Емпіричну основу дослідження склали нормативно-правові акти та офіційні документи органів влади, публікації електронних засобів масової інформації (ЗМІ), наукові експертні оцінки. У дисертації використано результати соціологічних досліджень, проведених Центром Разумкова, Соціологічною групою «Рейтинг», Київським міжнародним інститутом соціології, Центром «Соціальний моніторинг», Центром соціальних досліджень «Софія»; польськими інституціями: фундацією «Centrum Badania Opinii Społecznej», Національним центром культури та Інститутом політичних досліджень Польської Академії Наук, Музеєм Другої світової війни у Гданську; російською недержавною дослідницькою організацією «Левада-Центр». Використано результати моніторингу мас-медіа, представлені проектом «Stopfake.org», громадянським рухом «Відсіч», громадською організацією «Телекритика».

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що шляхом застосування міждисциплінарного підходу здійснено комплексний і системний аналіз концептуальних засад публічної політики у сфері історичної пам'яті як складової політики національної безпеки України.

Уперше:

– концептуалізовано історичну пам'ять як таку, що виникає внаслідок засвоєння і присвоєння колективною пам'яттю певної спільноти наративів, створених у рамках історичного дискурсу – дискурсу авторитетного знання про минуле;

– здійснено комплексний аналіз викликів та загроз національній безпеці України у сфері історичної пам'яті. Як основні загрози визначено інструменталізацію історичної пам'яті у внутрішньополітичній боротьбі та історичну пропаганду Російської Федерації. Також досліджено виклики у сфері міжнародних відносин, пов'язані з оцінкою ідеології ОУН з огляду на сучасну політичну культуру Заходу і ЄС зокрема, проблемою колаборації з нацистською Німеччиною, проблемою меморіалізації Голокосту на території України, українсько-польським конфліктом пам'яті. Акцентовано тісний взаємозв'язок між означеними викликами та загрозами;

– запропоновано авторський підхід до реалізації національної політики пам'яті, що передбачає дотримання низки методичних принципів: історичної обґрунтованості, естетичної привабливості, політичної коректності, узгодженості та послідовності – при розробці репертуару політики пам'яті; принципу інструментальності – при формуванні суспільних уявлень про минуле, утвердженні меморіального канону і регулюванні публічної репрезентації історичної пам'яті; принципу залучення існуючих ідентичностей при роботі з цільовими аудиторіями.

Удосконалено:

– теоретико-методологічну базу для наукового дослідження феномену історичної пам'яті як політичного ресурсу. На прикладі політики пам'яті в незалежній Україні обґрунтовано тезу про те, що суспільні уявлення про минуле є скоріше об'єктом ситуативного використання, ніж предметом цілеспрямованого конструювання. Встановлено, що ситуативна (ре)активація «ресурсу пам'яті» прагматичними політичними акторами здебільшого сприяє збереженню стереотипних версій минулого, які піддаються лише частковій модифікації на потреби сьогодення;

– категорійно-понятійний інструментарій дослідження проблеми амбівалентності історичної пам'яті українського суспільства. Ідентифіковано відносно сталі структури українського ландшафту пам'яті: національна і провінційна мнемонічні моделі (виражають засадничу історичну інтенцію колективної ідентичності) та народницький, імперський, державницький і радянський меморіальні канони (відносно усталені і внутрішньо узгоджені в межах єдиного нарративу способи упорядкування простору пам'яті);

– концептуальні підходи до аналізу нормативно-правової бази та інституційної інфраструктури національної політики пам'яті як напряму публічної політики. Акцентовано проблеми браку когерентності та ієрархічності державної політики пам'яті, запропоновано шляхи їх вирішення, окреслено перспективи залучення недержавних мнемонічних акторів до вироблення національної політики пам'яті.

Набули подальшого розвитку:

– теза про подвійну роль історичної пам'яті суспільства як об'єкту політики і політичного ресурсу; концептуалізовано політику пам'яті та стратегії історизації як взаємопов'язані прояви цієї подвійної ролі. Доведено принципову суперечність між національною політикою пам'яті (напрямом публічної політики, що має на меті формування й утвердження в свідомості суспільства спільних уявлень про історичне минуле) та деконсолідуючими стратегіями історизації (інструменталізацією історії у внутрішньополітичній боротьбі за владу);

– осмислення історичної пам'яті як чинника національної безпеки. Артикульовано подвійну роль історичної пам'яті: як функціональної складової системи національної безпеки та як потенційного середовища внутрішніх і зовнішніх загроз. Уточнено важливі з точки зору національної безпеки функції історичної пам'яті (у її національному форматі): ідентифікуючу, легітимуючу,

мобілізууючу, солідаризуючу, аксіологічну; їх забезпечення визначено як стратегічну мету національної політики пам'яті;

– виявлення джерел та дослідження механізмів формування історичної пам'яті в умовах сучасного інформаційного простору. На основі даних соціологічних досліджень проаналізовано відмінності джерельної бази формування суспільних уявлень про минуле в Польщі та Україні; констатовано, що в Україні досі не використано високий потенціал мас-медіа як інструменту формування історичної пам'яті.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що на основі аналізу політики пам'яті в Україні та історичної пам'яті українського суспільства як об'єкта політики національної безпеки визначено актуальні виклики та загрози у даній сфері, сформульовано цілі та пріоритети національної політики пам'яті, запропоновано методичні принципи їх реалізації. Теоретично обґрунтовано та досліджено на прикладі України суперечність між стратегіями історизації окремих політичних акторів та національними інтересами у сфері історичної пам'яті. Важливе прикладне значення мають практичні рекомендації щодо вирішення актуальних проблем національної політики пам'яті.

Результати дисертаційного дослідження можуть слугувати теоретичною основою при формулюванні та аналізі політики пам'яті як галузі публічної політики, а також можуть бути використані при розробці Концепції національної (державної) політики пам'яті, відповідних методик та програм. Матеріали дисертації можуть бути використані у вищих навчальних закладах під час викладання академічних курсів: політологія, етнополітологія, державне управління, публічна історія.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження апробовано на наукових конгресах і конференціях, круглих столах, а саме: XV Міжнародному науковому конгресі «Публічне управління: стратегія реформ 2020» (Харків, 23 квітня 2015 р.), Шостому Конгресі політологів України «Українське суспільство: чинники і тенденції змін» (Київ, 26 квітня 2016 р.), XVI і XVII всеукраїнських науково-практичних конференціях «Україна XXI століття: тенденції та перспективи розвитку» (Київ, відповідно 3 грудня 2015 р. і 8 грудня 2016 р.), Другій всеукраїнській науковій конференції «Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах» (Дніпро, 24-25 березня 2017 р.), IV Всеукраїнській конференції «Національні меншини і колективна пам'ять титульних націй: дилеми (не)забуття» (Рівне, 30-31 березня 2017 р.).

Публікації. Результати дослідження відображено у 11 публікаціях, в тому числі: 4 статтях – в українських фахових виданнях із політичних наук, 1 статті – в іноземному фаховому виданні, 5 тезах доповідей у матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота з повним обсягом 265 сторінок складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (307 найменувань). Обсяг основного тексту дисертації становить 214 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, розкриваються мета і завдання, об'єкт, предмет дисертаційної роботи, її методологічні засади, визначається наукова новизна дослідження, відображаються теоретичне і практичне значення, форми апробації його результатів, зазначено структуру дисертації та її обсяг.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні аспекти дослідження політики пам'яті»** – розкрито основні принципи дослідження феномену історичної пам'яті та механізмів її функціонування у суспільно-політичному житті.

У підрозділі 1.1 – *«Наукові погляди на сутність та механізми функціонування історичної пам'яті»* – розглянуто сучасні наукові погляди на природу та механізми функціонування надіндивідуальних форм пам'яті. Основну увагу приділено структурно-функціональному (М. Альбвакс), культурно-семіотичному (Я. Ассман, А. Ассман) та динамічно-комунікативному (Г. Вельцер, Дж. Гевер та Р. Робертс, А. Васільєв) підходам. Проаналізовано побутуючі у вітчизняній та зарубіжній науці підходи до визначення і розмежування колективної пам'яті, культурної пам'яті, соціальної пам'яті, суспільної пам'яті, комунікативної пам'яті тощо. Встановлено, що згідно домінуючого на сьогодні динамічно-комунікативного підходу ефект «колективності» пам'яті зумовлений перманентним процесом (ре)конструювання уявлень про минуле в ході соціальної комунікації. Розглянуто концепти місць пам'яті, комеморації, міфу, винайдені традиції.

Визначено історичну пам'ять як різновид колективної пам'яті; як таку, що виникає в наслідок засвоєння і присвоєння колективною пам'яттю певної спільноти наративів, створених у рамках історичного дискурсу – дискурсу авторитетного знання про минуле. Акцентовано суб'єктивний і міфологічний характер історичної пам'яті, що формально відрізняє її від посталої у ХІХ ст. історичної науки, яка претендує на об'єктивність і свободу від оціночних суджень. Встановлено, однак, що на практиці чітка межа, яка розділяла б історію як наукову дисципліну та історичну пам'ять – відсутня; для них характерні сильні взаємозалежність та взаємовплив.

У підрозділі 1.2 – *«Історична пам'ять як об'єкт політики та політичний ресурс»* – розкрито роль історичної пам'яті у політичному процесі.

Проаналізовано основні теорії, що описують логіку політичного регулювання та використання суспільних уявлень про минуле. З'ясовано, що історична пам'ять є об'єктом політики і водночас політичним ресурсом. Цей ресурс, або запас пам'яті, використовується шляхом (ре)активації історичних символів, міфів, стереотипів у поточному політичному контексті – для мобілізації мас, легітимації влади тощо.

Відтак обґрунтовано тісний взаємозв'язок між політикою пам'яті, що полягає у формуванні уявлень про минуле на потребу сьогодення, та стратегіями історизації, що полягають в експлуатації суспільних уявлень про минуле з політичною метою. Саме зацікавленість у використанні ресурсу пам'яті

підштовхує акторів до цілеспрямованого впливу на суспільні уявлення про минуле (політики пам'яті). У свою чергу, зміни суспільних уявлень про минуле впливають на вибір акторами тих чи інших стратегій історизації на майбутнє. Якщо політика пам'яті є впливом, спрямованим на регулювання колективних (суспільних) уявлень про минуле, то мета цього впливу визначається саме стратегією історизації, обраною суб'єктом впливу. Таким чином, за тією чи іншою політикою пам'яті як правило стоїть певна стратегія історизації; водночас, практично втілювана стратегія історизації завжди проявляється як політика пам'яті.

Також розглянуто сучасні методологічні підходи до аналізу стратегій поведінки акторів політики пам'яті (стратегій історизації) (Ж. Мінк, Я. Кубік та М.Бернхард). Встановлено, що оскільки імплементація принципово нових суспільних уявлень про минуле вимагає значних організаційних ресурсів та тривалого часу, такі уявлення є скоріше об'єктом ситуативного «використання», ніж предметом цілеспрямованого «конструювання». Як правило, певний історично сформований репертуар мнемонічних форм і тем зберігає значну тяглість, піддаючись лише частковій модифікації на потребу сьогодення.

У другому розділі – **«Історична пам'ять українського суспільства: структурні особливості в контексті національної безпеки»** – розглянуто специфіку генезису історичної пам'яті українського суспільства, а також її роль як чинника національної безпеки України.

У підрозділі 2.1 – *«Архітектоніка українського ландшафту пам'яті: основні моделі та канони»* – розкрито проблему хронічної «розщепленості» історичної пам'яті українського суспільства. Концептуалізовано поняття ландшафту пам'яті, а також мнемонічних канонів і моделей – відносно сталих структур українського ландшафту пам'яті, що суттєво обмежують маневр мнемонічних акторів. Канони є відносно усталеними способами упорядкування простору пам'яті, вони піддаються переформатуванню і змішуванню. Моделі ж уособлюють альтернативи колективного самовизначення, а їх співіснування можливе лише у вигляді відкритого протистояння чи амбівалентності. В межах українського ландшафту пам'яті запропоновано виокремлювати національну та провінційну моделі історичної пам'яті.

Здійснено ретроспективний аналіз співіснування даних моделей від кінця XVII-го століття до здобуття Україною незалежності у 1991 році. В рамках національної моделі історичної пам'яті ідентифіковано формування народницького і державницького канонів, а в рамках провінційної моделі – імперського та радянського канонів.

У підрозділі 2.2 – *«Історична пам'ять як чинник національної безпеки України»* – розкрито амбівалентну роль історичної пам'яті як чинника національної безпеки України. Встановлено, що історична пам'ять (у її національному форматі) виконує низку важливих функцій (ідентифікуючу, легітимуючу, мобілізуючу, солідаризуючу, аксіологічну). Водночас, за певних обставин історична пам'ять може стати середовищем внутрішніх і зовнішніх загроз національній безпеці. З огляду на хронічну розщепленість історичної пам'яті українського суспільства між національною та провінційною

мнемонічними моделями, обґрунтовано рішення приділити особливу увагу деструктивній ролі історичної пам'яті в контексті національної безпеки.

Третій розділ – **«Виклики і загрози національній безпеці України у сфері історичної пам'яті»** – присвячено прикладному дослідженню інструменталізації історичної пам'яті у внутрішньополітичній боротьбі, використання історичної пропаганди як інструменту російської гібридної агресії проти України, а також конфліктам пам'яті як деструктивному чиннику відносин із зовнішньополітичними партнерами України.

У підрозділі 3.1 – *«Інструменталізація історичної пам'яті у внутрішньополітичній боротьбі»* – встановлено, що від часів проголошення незалежності України учасники внутрішньополітичної боротьби регулярно вдавались до деконсолідуючих стратегій історизації. Високу рентабельність подібних стратегій зумовили антагонізм національної і провінційної моделей історичної пам'яті, а також регіональна і сюжетна фрагментованість українського поля пам'яті. Постійними гравцями на полі пам'яті були мнемонічні воїни, що взяли на озброєння готові «чисті» канони (насамперед державницький і радянський) – завдяки чому досягали регіонального успіху і підтримували розколотий режим пам'яті щодо багатьох питань української історії. Натомість державна політика пам'яті коливалась між двома крайніми позиціями, демонструючи більшу чи меншу долю амбівалентності.

Встановлено, що зафіксована у 2014-2017 роках зміна балансу суспільних уявлень про минуле на користь національної моделі історичної пам'яті відкриває можливість для послідовного утвердження національної моделі історичної пам'яті засобами державної політики, але водночас підвищує ризики свідомої інструменталізації крайніх позицій щодо питань історії.

У підрозділі 3.2 – *«Історична пропаганда як інструмент російської гібридної агресії проти України»* – проаналізовано основні тенденції політики пам'яті в Російській Федерації, російську «геополітику пам'яті» щодо країн пострадянського простору і насамперед України. Встановлено, що принаймні з другої половини 2000-х років з боку російських державних інститутів, ЗМІ, а також проросійських організацій в Україні здійснювалися активні заходи, спрямовані на: 1) підтримку серед українських громадян російської квазі-ідентичності («радянський народ» / «русский мир») та дискредитацію не сумісних з нею маркерів української ідентичності; 2) популяризацію войовничого культу Перемоги над фашизмом і формування образу ворога – «українського фашиста-бандерівця». Встановлено, що з початком російської військової агресії пропагандистські ЗМІ використали сформований образ ворога для мобілізації російської та проросійської аудиторії, міжнародної дискредитації Української держави і виправдання анексії Криму. Доведено, що дискурсивна близькість риторики впливових суб'єктів української політики (Партія Регіонів, КПУ) і російської пропаганди полегшила для частини населення перехід від участі у внутрішньополітичному конфлікті до проросійського сепаратизму і колаборації з агресором.

У підрозділі 3.3 – *«Конфлікти пам'яті як деструктивний чинник міжнародних відносин»* – проаналізовано виклики національній політиці пам'яті

у сфері міжнародних відносин. Розглянуто суперечності між деякими елементами державницького канону історичної пам'яті та сучасною культурою пам'яті Заходу і насамперед ЄС. Зазначається, що контроверсійність оцінок щодо особливостей ідеології ОУН, колаборації частини українського національного руху з нацистською Німеччиною та можливої причетності окремих українців до Голокосту можуть завдавати шкоди зовнішньополітичному іміджу України, використовуватись російською пропагандою на шкоду українським національним інтересам. Особливу увагу приділено українсько-польському конфлікту пам'яті, в рамках якого поки що відсутні передумови для компромісу.

У четвертому розділі – **«Концептуальні засади національної політики пам'яті»** – викладено авторське бачення публічної політики у сфері історичної пам'яті в умовах існуючих викликів та загроз.

У підрозділі 4.1 – *«Цілі та пріоритети національної політики пам'яті, шляхи їх реалізації»* – концептуалізовано національну політику пам'яті як напрям публічної політики, спрямований на формування й утвердження у свідомості суспільства національної пам'яті та, водночас, запобігання ескалації таких «конфліктів пам'яті», що можуть розколоти українське суспільство або завдати шкоди відносинам із зовнішньополітичними партнерами України.

Відповідно до встановлених цілей окреслено пріоритети національної політики пам'яті: 1) послідовна підтримка і популяризація національної моделі історичної пам'яті на противагу провінційній; 2) вироблення такого національного нарративу, що не знаходився б у стані неприкритого конфлікту з історією як сферою наукового пізнання; 3) подолання етнічної ексклюзивності національного нарративу; 4) коренізація національної пам'яті шляхом залучення партикулярних ідентичностей цільової аудиторії; 5) збереження й утвердження базових елементів державницького канону; 6) наповнення національної пам'яті універсальними, загальнолюдськими сенсами; 7) подолання надмірної віктимності національного нарративу; 8) встановлення мнемонічного плюралізму щодо подій Другої світової війни; 9) поступовий демонтаж радянських символів і традицій без їх ідеологічної актуалізації як «ворожих Україні»; 10) вироблення зваженої і аргументованої української позиції щодо минулого українсько-єврейських і українсько-польських стосунків, подолання негативних етноісторичних стереотипів.

У підрозділі 4.2 – *«Нормативно-правова база та інституційна інфраструктура національної політики пам'яті»* – розглянуто механізми ухвалення та впровадження національної політики пам'яті. Основну увагу приділено наявній нормативно-правовій базі та існуючим практикам її створення, розподілу повноважень між центральними органами влади та інституційній інфраструктурі, що перебуває у їх розпорядженні.

До особливостей, які негативно впливають на вироблення національної політики пам'яті, віднесено: відсутність єдиного комплексного підходу, «одноразовість» нормативно-правових актів у поєднанні з їх ситуативною мінливістю і непослідовністю, дублювання функцій офіційного ініціатора державної політики пам'яті Верховною Радою України і Президентом України.

Також встановлено, що держава володіє досить різноманітним інструментарієм політики пам'яті, однак наразі він розпорошений між різними міністерствами і відомствами. Його координація можлива лише на рівні Кабінету Міністрів України.

У підрозділі 4.3 – «*Методичні принципи реалізації національної політики пам'яті*» – сформульовано методичні принципи, покликані забезпечити максимальну ефективність національної політики пам'яті. Аргументовано застосування принципів історичної обґрунтованості, естетичної привабливості, політичної коректності, узгодженості та послідовності – при розробці репертуару політики пам'яті; принципу інструментальності – при формуванні суспільних уявлень про минуле, утвердженні меморіального канону і регулюванні публічної репрезентації історичної пам'яті; принципу залучення існуючих ідентичностей у роботі з цільовими аудиторіями.

Запропоновано розробити базовий наратив, історичний календар і національний пантеон. На цій основі вибудовується репертуар політики пам'яті – контент, що доноситься до аудиторії через освітні програми, мас-медіа, виставки та екскурсії, репрезентується під час комеморативних практик та в символічному просторі.

Формувати суспільні уявлення про минуле запропоновано насамперед шляхом проведення тематичних інформаційних кампаній, що доносять до широкої аудиторії лекції істориків, архівні матеріали, музейні експозиції, свідчення очевидців, фільми, серіали, художні тексти тощо. Інформаційна кампанія має на меті підготувати суспільну думку до наступного етапу – утвердження певного офіційного канону пам'яті.

Інструментами утвердження канону історичної пам'яті визначено комеморативні практики (колективне пригадування, вшанування, урочистості) та опанування символічного простору (пам'ятники, меморіальні дошки, топоніми), а інструментом регулювання публічних репрезентацій історичної пам'яті – меморіальні закони. Відзначено необхідність активізації досліджень суспільних уявлень про минуле для ефективного врахування чинника цільової аудиторії, аналітичного супроводу інформаційних кампаній, прогнозування можливостей та наслідків утвердження меморіального канону тощо.

ВИСНОВКИ

У висновках, що відображають реалізацію поставленої мети та завдань дисертаційної роботи, узагальнено основні результати дослідження:

1. Концепт «історичної пам'яті» описує шляхи, якими спільноти конструюють та ідентифікують себе з певними наративами про історичні періоди або події. Історична пам'ять є різновидом колективної пам'яті. Ефект її «колективності» зумовлений перманентним процесом (ре)конструювання уявлень про минуле в ході соціальної комунікації. Історична пам'ять виникає внаслідок засвоєння і присвоєння колективною пам'яттю певної спільноти наративів, створених у рамках історичного дискурсу. Історична пам'ять має суб'єктивний і міфологічний характер, і цим вона формально відрізняється від

історичної науки, що претендує на об'єктивність і свободу від оціночних суджень. Однак на практиці чітка межа, що розділяла б історію як наукову дисципліну та історичну пам'ять – відсутня, для них характерні сильні взаємозалежність та взаємовплив.

2. В контексті суспільно-політичного життя історична пам'ять виступає водночас об'єктом політики і політичним ресурсом. Сюжети й образи історичного минулого, присутні в суспільній свідомості, можна описати як «запаси пам'яті». Цей своєрідний ресурс може бути (ре)активованим політичними акторами, тобто вплетений у поточний політичний контекст. На позначення таких дій послуговуємось терміном «стратегії історизації». Саме зацікавленість у використанні цього ресурсу підштовхує акторів до цілеспрямованого регулювання суспільних уявлень про минуле – політики пам'яті. У свою чергу, зміни метаморфози історичної пам'яті суспільства впливають на вибір політичними акторами тих чи інших стратегій історизації на майбутнє. Якщо політика пам'яті є впливом, спрямованим на регулювання історичної пам'яті суспільства, то мета цього впливу визначається саме стратегією історизації, обраною суб'єктом впливу.

3. Оскільки імплементація принципово нових суспільних уявлень про минуле вимагає значних організаційних ресурсів та тривалого часу, такі уявлення є скоріше об'єктом ситуативного «використання», ніж предметом цілеспрямованого «конструювання». Як правило, певний історично сформований репертуар мнемонічних форм і тем зберігає значну тяглість, піддаючись лише частковій модифікації на потребу сьогодення. За результатами ретроспективного аналізу українського ландшафту історичної пам'яті можна виокремити відносно сталі структури, що суттєво обмежують маневр мнемонічних акторів. До таких структур належать канони (народницький, імперський, державницький, радянський) та моделі (національна і провінційна). Канони є відносно усталеними способами упорядкування простору пам'яті, вони піддаються переформатуванню і змішуванню. Моделі ж уособлюють альтернативи колективного самовизначення, а їх співіснування можливе лише у вигляді відкритого протистояння чи амбівалентності.

4. З точки зору національної безпеки історична пам'ять (у її національному форматі) здатна виконувати низку життєво важливих функцій, зокрема: ідентифікуючу, легітимуючу, мобілізуючу, солідаризуючу, аксіологічну. Водночас, історична пам'ять є потенційним середовищем внутрішніх і зовнішніх загроз національній безпеці.

5. У внутрішньополітичному вимірі реальною загрозою національній безпеці України залишаються деконсолідуючі стратегії історизації, до яких політичні актори регулярно вдавались з метою мобілізувати електорат, делегітимізувати суперника у боротьбі за владу. Високу рентабельність подібних стратегій зумовили антагонізм національної і провінційної моделей історичної пам'яті, що формувалися як антитези одна одній, та регіональна і сюжетна фрагментованість українського поля пам'яті. На сьогодні баланс колективних уявлень про минуле помітно змістився на користь національної моделі історичної пам'яті. Політикам, які претендують на президентське крісло,

відтепер просто не вигідно апелювати до радянського (і, тим паче, імперського) канонів, адже у загальнонаціональному масштабі електоральні збитки від цього явно перевищуватимуть здобутки. Це відкриває можливість для послідовного утвердження національної моделі історичної пам'яті засобами державної політики, але водночас підвищує ризики свідомої інструменталізації крайніх позицій щодо питань історії.

6. Реальною загрозою національній безпеці є історична пропаганда Російської Федерації. Російське політичне керівництво скористалось українським внутрішньополітичним конфліктом довкола питань історії для реалізації власних, реваншистських і ворожих до Української держави, намірів. Принаймні з другої половини 2000-х років російський інформаційний та агентурний вплив в Україні був спрямований на: 1) підтримку серед українських громадян російської квазі-ідентичності («радянський народ» / «русский мир») та дискредитацію не сумісних з нею маркерів української ідентичності; 2) популяризацію войовничого культу Перемоги над фашизмом і формування образу ворога – «українського фашиста-бандерівця». Саме ставка на ескалацію «війн пам'яті» очікувано і надалі буде пріоритетом російської історичної пропаганди на українському напрямі.

7. Проблемні питання минулого та їх політична інструменталізація породжують численні виклики у сфері міжнародних відносин. До таких належать, зокрема: 1) оцінка ідеології ОУН з огляду на сучасну політичну культуру Заходу і ЄС зокрема; 2) проблема колаборації з нацистською Німеччиною; 3) проблема меморіалізації Голокосту на території України; 4) українсько-польський конфлікт пам'яті, в рамках якого польський парламент висуває офіційні звинувачення у геноциді на адресу «українських націоналістів», зокрема ОУН та УПА.

Всі означені загрози та виклики корелюють між собою, і тому вимагають комплексного підходу до їх вирішення – в рамках єдиної національної політики пам'яті як напряму публічної політики (public policy).

8. Виокремлюємо дві стратегічні цілі національної політики пам'яті:

а) формування в українському суспільстві такої історичної пам'яті, що ефективно виконувала б важливі з точки зору національної безпеки функції: ідентифікації спільноти громадян України як самостійної нації зі спільною історичною долею; легітимації Української держави, її цілісності, неподільності і суверенітету; мобілізації громадян України на захист Батьківщини в умовах загрози територіальній цілісності і суверенітету держави; солідаризації громадян України шляхом культивування почуттів братерства, внутрішньої пов'язаності, взаємної відповідальності; синхронізації системи цінностей громадян через спільне переосмислення «уроку історії».

б) запобігання ескалації таких «конфліктів пам'яті», що можуть розколоти українське суспільство або завдати шкоди відносинам із зовнішньополітичними партнерами України.

Пріоритети національної політики пам'яті є похідними від окреслених цілей і визначаються конкретними суспільно-політичними обставинами, зокрема поточним станом суспільних уявлень про минуле та поведінкою ангажованих

політичних акторів: 1) послідовна підтримка і популяризація національної моделі історичної пам'яті на противагу провінційній; 2) вироблення такого національного нарративу, що не знаходився б у стані неприкритого конфлікту з історією як сферою наукового пізнання; 3) подолання етнічної ексклюзивності національного нарративу; 4) коренізація національної пам'яті шляхом залучення партикулярних ідентичностей цільової аудиторії («єдність у різноманітті»); 5) збереження й утвердження базових елементів державницького канону; 6) наповнення національної пам'яті універсальними, загальнолюдськими сенсами («ідея свободи»); 7) подолання надмірної віктимності національного нарративу; 8) встановлення мнемонічного плюралізму щодо подій Другої світової війни; 9) поступовий демонтаж радянських символів і традицій без їх ідеологічної актуалізації як «ворожих Україні»; 10) вироблення зваженої і аргументованої української позиції щодо минулого українсько-єврейських і українсько-польських стосунків, подолання негативних етноісторичних стереотипів.

9. Держава володіє досить різноманітним інструментарієм політики пам'яті, однак наразі він розпорошений між різними міністерствами і відомствами. Його координація можлива лише на рівні Кабінету Міністрів України. Також до особливостей, що негативно впливають на вироблення національної політики пам'яті варто віднести: відсутність єдиного комплексного підходу, «одноразовість» нормативно-правових актів у поєднанні з їх ситуативною мінливістю і непослідовністю, дублювання функцій офіційного ініціатора державної політики пам'яті Верховною Радою України і Президентом України.

Для подолання цих недоліків необхідне ухвалення єдиної Концепції національної політики пам'яті. Її законодавче затвердження має забезпечити ієрархічність державної політики у даній сфері. Наступним етапом є затвердження постановою Кабінету Міністрів України Програми національної політики пам'яті, що відповідала б засадам, прописаним у Концепції, і містила доручення конкретним органам виконавчої влади. Координуюча функція у розробці та реалізації Програми має покладатись на УІНП.

Окрім державних інститутів, активними учасниками національної політики пам'яті є всі активні сили нації – недержавні інститути та організації, громадянське суспільство. Держава має взяти на себе роль модератора, відсікаючи деструктивні, згубні для національної безпеки практики і даючи максимально широкі можливості інтелектуальній еліті і всій активній громадськості для творчої ініціативи на ниві формування національної пам'яті.

10. При реалізації національної політики пам'яті варто враховувати ключові чинники, що визначають її ефективність: якість репертуару, наявність і доцільне використання інструментарію та настрої і переконання цільової аудиторії.

До основних принципів розробки репертуару політики пам'яті (поширюваного контенту) належить його одночасна відповідність критеріям історичної обґрунтованості, естетичної привабливості та політичної коректності, а також його узгодженість і послідовність. Орієнтирами при розробці

репертуару слугуватимуть базовий наратив, історичний календар і національний пантеон.

Найефективнішим способом *формування* суспільних уявлень про минуле є поширення репертуару політики пам'яті шляхом тематичних інформаційних кампаній у мас-медіа, що «підхоплюють» лекції істориків, архівні матеріали, музейні експозиції, свідчення очевидців, фільми, серіали, художні тексти тощо і доносять до широкої аудиторії. При цьому УІНП відводиться роль координаційного центру. Інформаційна кампанія має на меті підготувати суспільну думку до наступного етапу – утвердження певного офіційного канону пам'яті.

Інструментами *утвердження* канону історичної пам'яті є комеморативні практики (колективне пригадування, вшанування, урочистості) та опанування символічного простору (пам'ятники, меморіальні дошки, топоніми). Такі дії насамперед засвідчують домінування (або претензію на домінування) певної версії пам'яті. Для тих, хто її поділяє, це – привід для консолідації, для опонентів – подразник. Важливо пам'ятати, що спроби утвердити неприйнятну для великої частини суспільства версію минулого можуть призвести до ескалації конфлікту пам'яті, делегітимізації офіційної влади, що вдається до таких спроб, як «чужої».

Інструментом *регулювання* публічних репрезентацій історичної пам'яті є меморіальні закони. Як крайній захід, вони можуть бути корисними, якщо дозволяють трансформувати гострі конфлікти пам'яті в юридичну площину, не допустивши ескалації в площині громадянського протистояння (приклад, заборона «георгіївської стрічки»).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях:

1. Розумний О.М. Деконсолідуєчі стратегії інструменталізації історії як виклик національній політиці пам'яті // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – № 5-6 (79-80). – 2015. – С. 339-349.
2. Розумний О.М. Міжнародний вимір політики пам'яті: українсько-польський випадок // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. – №11 (336). – 2016. – С. 25-30.
3. Розумний О.М. Наратив «Великої вітчизняної війни» як інструмент інформаційно-психологічної агресії РФ проти України // Ауспіція: міжнародний чесько-український випуск. – Чеське Будейовіце, 2016. – С. 78-83.
4. Розумний О.М. Механізми ухвалення та впровадження державної політики пам'яті в Україні // «Гілея: науковий вісник»: Збірник наукових праць. – Вип. 121 (№ 6). – 2017. – С. 218-221.
5. Розумний О.М. Політика пам'яті російського правлячого режиму: ідеологічна «скрепа» та інструмент геополітики // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. – № 6 (355).

– С. 76-82.

Матеріали наукових конференцій та інші видання:

6. Розумний О. М. Комеморативні практики, присвячені Т. Г. Шевченку, та їх роль у формуванні національної свідомості українців (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) // Національна та історична пам'ять: зб. Наук. Праць. – Вип. 8. – К.: ДП «НВЦ Пріоритети», 2013. – С. 225-232.

7. Розумний О. М. Державна політика пам'яті в умовах трансформації публічного управління // Публічне управління: стратегія реформ 2020: зб. тез XV Міжнар. наук. конгресу, 23 квітня 2015 р. – Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2015. – С. 326-327.

8. Розумний О. М. Криза історичної пам'яті українців: політологічний аспект // Україна ХХІ століття: тенденції та перспективи розвитку: матеріали XVI Всеукр. наук.-практ. конф. – К.: Вид-во Європейського університету, 2015. – С. 20-22.

9. Розумний О. М. Історизація політичних конфліктів: виклики для України // Україна ХХІ століття: тенденції та перспективи розвитку: матеріали XVI Всеукр. наук.-практ. конф. – К.: Вид-во Європейського університету, 2016. – С. 38-39.

10. Корнієвський О. А., Розумний О. М. Теоретико-методологічні основи дослідження поліваріантності політики пам'яті // Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах. Матеріали II Всеукр. наук. конф. 24-25 березня 2017 р., м. Дніпро. Частина I. / Наук. Ред. О.Ю. Висоцький. – Дніпро: СПД «Охотнік», 2017. – С. 15-17. (0,2 д.а., дисертанту належить 0,1 д.а.; автором запропоновано принцип розрізнення спекулятивної та конструктивної політики пам'яті).

11. Розумний О. М. Українці в радянській історичній політиці // Національні меншини і колективна пам'ять титульних націй: дилеми (не)забуття. Тези доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф., 30-31 березня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mnemonika.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/Rozumnyi_O.pdf.

АНОТАЦІЯ

Розумний О. М. Політика пам'яті як складова політики національної безпеки України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 21.01.01 – основи національної безпеки держави (політичні науки). – Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2017.

Дисертація присвячена пошуку шляхів протидії викликам та загрозам національній безпеці України у сфері історичної пам'яті засобами публічної політики. Проаналізовано сучасні наукові погляди на природу та механізми функціонування історичної пам'яті, її роль як чинника суспільно-політичного життя. Проаналізовано основні теорії, що описують логіку політичного

регулювання та використання суспільних уявлень про минуле. Розкрито особливості формування історичної пам'яті в Україні, встановлено її амбівалентну роль як чинника національної безпеки.

Здійснено комплексний аналіз актуальних викликів та загроз національній безпеці України у сфері історичної пам'яті: інструменталізації суспільних уявлень про минуле у внутрішньополітичній боротьбі, використання історичної пропаганди як інструменту російської гібридної агресії проти України, а також конфліктів пам'яті як деструктивного чинника відносин із зовнішньополітичними партнерами України.

Розроблено концептуальні засади національної політики пам'яті як складової політики національної безпеки України, сформульовано її цілі, пріоритети, визначено шляхи їх реалізації. Проаналізовано існуючу нормативно-правову базу та інституційну інфраструктуру ухвалення і впровадження національної політики пам'яті, запропоновано оригінальну методика реалізації публічної політики в сфері історичної пам'яті.

Ключові слова: політика пам'яті, історична політика, стратегії історизації, історична пам'ять, конфлікт пам'ятей, пропаганда, публічна політика, національна безпека.

АННОТАЦІЯ

Розумный А. М. Политика памяти как составляющая политики национальной безопасности Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 21.01.01 – основы национальной безопасности (политические науки). – Национальный институт стратегических исследований, Киев, 2017.

Диссертация посвящена поиску путей противодействия вызовам и угрозам национальной безопасности Украины в сфере исторической памяти средствами публичной политики. Проанализированы современные научные взгляды на природу и механизмы функционирования исторической памяти, ее роль как фактора общественно-политической жизни. Проанализированы основные теории, описывающие логику политического регулирования и использования общественных представлений о прошлом. Раскрыты особенности формирования исторической памяти в Украине, установлена её амбівалентная роль как фактора национальной безопасности.

Осуществлен комплексный анализ актуальных вызовов и угроз национальной безопасности Украины в сфере исторической памяти: инструментализации общественных представлений о прошлом во внутривнутриполитической борьбе, использования исторической пропаганды как инструмента российской гибридной агрессии против Украины, а также конфликтов памяти как деструктивного фактора отношений с внешнеполитическими партнерами Украины.

Разработаны концептуальные основы национальной политики памяти как составляющей политики национальной безопасности Украины, сформулированы ее цели, приоритеты, определены пути их реализации. Проанализирована

существующая нормативно-правовая база и институциональная инфраструктура принятия и внедрения национальной политики памяти, предложена оригинальная методика ее реализации публичной политики в сфере исторической памяти.

Ключевые слова: политика памяти, историческая политика, стратегии историзации, историческая память, конфликт памятей, пропаганда, публичная политика, национальная безопасность.

SUMMARY

Rozumnyi O. M. Memory policy as a part of Ukraine`s national security policy. – Manuscript.

This thesis is submitted for receiving a candidate`s degree in political sciences, the specialization 21.01.01 – Fundamentals of the national security. – The National Institute for Strategic Studies. – Kyiv, 2017.

The thesis is dedicated to the search of ways of counteracting the challenges and threats to the national security of Ukraine in the sphere of historical memory by means of public policy.

The modern scientific views on the nature and mechanisms of historical memory functioning, its role as a factor of social and political life are analyzed. Historical memory is defined as a kind of collective memory that arises when collective memory of a certain community assimilate and appropriate the narratives, created within the framework of historical discourse. The basic theories that describe the logic of political regulation and use of the public perceptions of the past are synthesized. The essential distinction and inextricable connection between the memory policy, which consists in forming ideas about the past according to modern needs, and the politics of memory, which consists in exploiting public perceptions of the past for a political purpose, is substantiated.

The problem of Ukrainian society`s chronic “splitting” of historical memory is revealed. This is also to conceptualize the notion of memory landscape, as well as mnemonic canons and models – relatively stable structures of the Ukrainian memory landscape, which significantly restrict the maneuver of mnemonic actors. The ambivalent role of historical memory as a factor of national security of Ukraine is revealed. It is founded that historical memory (in its national format) is capable of performing a number of important functions (identifying, legitimizing, mobilizing, solidifying, axiological), but at the same time it is a potential environment for internal and external threats to the national security.

The complex analysis of the challenges and threats to the national security of Ukraine in the field of historical memory is carried out. It has been established that the dis-consolidation strategies of historicization which political actors regularly employed to mobilize the electorate and/or to delegitimize the rival in their struggle for power are still a real threat to the national security of Ukraine in its internal dimension. The high profitability of such strategies was determined by the antagonism of the national and provincial models of historical memory which formed as antitheses of each other and regional and narrative fragmentation of Ukrainian memory field.

It is to analyze the main tendencies of memory policy in the Russian Federation, the Russian “memory geopolitics” in regard to the post-Soviet countries and, above all, Ukraine. It is established that at least since the late 2000s Russian state institutions, mass media, and pro-Russian organizations in Ukraine have been carrying out active measures aimed at: 1) supporting Ukrainian quasi-identity (“Soviet people” / “Russian world”) and discrediting markers of Ukrainian identity that are not compatible with it; 2) popularization of the militant cult of the victory over fascism and shaping the image of the enemy – the “Ukrainian fascists-banderites”. It is established that Russian media used the developed image of the enemy to mobilize Russian and pro-Russian public, internationally discredit the Ukrainian state, and justify the annexation of the Crimea with the onset of Russian military aggression. It is proved that the discursive proximity of the Ukrainian politics influential subjects’ rhetoric and Russian propaganda facilitated the transition from participation in the internal political conflict to pro-Russian separatism and cooperation with the aggressor for a part of Ukrainian population.

It is to analyze the challenges to the national memory policy in the field of international relations. It is also to consider the contradictions between some elements of the “statehood” canon of historical memory and modern memory culture of the West and, above all, the EU. It is noted that the assessments controversy regarding the OUN ideology features, the co-operation of some part of the Ukrainian national movement with Nazi Germany, and the possible involvement of certain Ukrainians in the Holocaust may harm Ukraine’s foreign policy image; might be used by Russian propaganda to the detriment of Ukrainian national interests. Particular attention is paid to the Ukrainian-Polish conflict of memory.

The author conceptualized the national memory policy as a direction of public policy aimed at forming and consolidating the national memory in the consciousness of society, and at the same time preventing escalation of the “memory conflicts” that could split Ukrainian society or damage relations with Ukraine’s foreign policy partners. In accordance with the established goals, the priorities of the national memory policy and the ways of their implementation are outlined.

The mechanisms of adoption and implementation of national memory policy are considered, ways for their optimization are offered. The main attention is paid to the existing regulatory framework and practices for its creation, the distribution of powers between the central authorities and the institutional infrastructure that is at their disposal. The peculiarities that negatively influence the development of the national memory policy include: lack of a single integrated approach, “one-time” legal acts, combined with their situational variability and inconsistency, duplicating the official state memory policy initiator’s functions by the Verkhovna Rada and the President. It is also established that the state possesses a quite varied toolkit of memory policy, but it is currently dispersed between different ministries and departments.

The author formulated methodological principles aimed at maximizing the national memory policy effectiveness. He also substantiated applying the principles of historical validity, aesthetic appeal, political correctness, coherence and consistency – in the development of a repertoire of memory policy; the principle of instrumentality – in shaping public perceptions of the past, establishing the memorial canon and

regulating public representation of historical memory; the principle of attracting existing identities in working with target audiences.

Key words: memory policy, politics of history, historicization strategies, historical memory, conflict of memory, propaganda, public policy, national security.